

Mrika LIMANI-MYRTAJ

**QASJA TEORIKE NË TRAJTIMET HISTORIOGRAFIKE
FEMINISTE NË KONTEKST TË HISTORISË
BASHKËKOHORE TË KOSOVËS**

Trajtesat historiografike feministe kanë për qëllim të sjellin në vëmendje përvojat dhe ngjarjet e grave brenda një konteksti të caktuar periodik/geografik, duke i gërshetuar perspektivat e rrymave të ndryshme feministe në këto trajtesa. Si trajtesa të tilla, aplikimi i një qasjeje multidisiplinare teorike e krijon kornizën e nevojshme që rrëfimet historike për këto tematika të ndërtohen me pikëpamjen e pjesëmarrëseve në qendër të rrëfimit. Kështu, diskutimi përqendrohet te përjetimet e grave në rrugëtimin e tyre në jetën publike, rrethanat sociale e kulturore që i kanë përcjellë e shpeshherë që i kanë definuar ose kufizuar veprimet e tyre, duke e vënë në pah një bipolaritet rrëfimesh - ato që krijohen nga dokumentet zyrtare, formale e të redaktuara, dhe ato rrëfime që krijohen nga vetë aktoret. Ky punim i diskuton këto korniza të metodës teorike në krijimin e rrëfimeve të historisë bashkëkohore feministe të Kosovës.

Historia dhe teoritë feministe: një përmbledhje e shkurtër

Është një konsensus i përgjithshëm ndër studiueset e teorive feministe që nisma për të vendosur teoritë feministe si vegla epistemologjike që i tejpershkojnë kufijtë akademikë dhe kanë përktim në jetën praktike, është një nismë që njëkohësisht synon të dekonstruktojë paradigmat e kanonizuara teorike për historinë e njerëzimit. Kjo në vetvete kërkon qasje kritike ndaj ligjërimeve të kanonizuara deri më tash. Për studimet historike, më specifikisht,

ligjërimit teorike marrin shpeshherë kahje lineare - formimi i një grupi të përbashkët identitar; kapërcimi në grupëzim të qytetëruar (procesi i civilizimit); lufta për identitet; formësimi i identitetit (fetar, kombëtar, racor) dhe lufta për mbizotërim. Në vija shumë të trasha mund të argumentohet që shumë nga historitë botërore që janë pjesë e pashkëputshme e identiteteve aktuale kulturore e kombëtare, shfaqin një linearitet të tillë evolutiv. Për shumë prej grupimeve më fatkeqe, historia në mënyrë të fjalëpërfjalshme mbetet në një cikël veskeq të luftës për mbijetesë e mbizotërim, kështu që pa dashje kjo shndërrohet në ligjërimitin e vetëm historik që këto grupe mund ta kenë për vete.

Por, rreth dyzetë vjetët e fundit, teoritë feministe kanë thyer barrierat akademike të teorizimit dhe interpretimit, kështu duke e ofruar një riorientim revolucionar në mënyrën sesi e shohim zhvillimin historik të njerëzimit. Përderisa për shumë lexues historia ka asociacion të menjëhershëm me nacionalizmin - në mos përdoret në formë sinonime, për qasjet feministe, historia është grumbull tregimesh të papërmbledhura e të neglizhuara që kanë mirëmbajtur një sistem që etablon hierarkinë dikotomike të sundimit ndërgjinor, gjegjësisht patriarkatin. Këtu natyrshëm ka lindur nevoja për të dekonstruktuar identitetet sociale përmes identiteve gjinore dhe për të shpërfaqur atë që për gratë ka qenë përkufizuese për përditshmërinë e tyre përgjatë historisë, që janë qytetare të rendit të dytë dhe që ndikimet e tyre në rrjedhën e historisë paskëshin qenë minimale.

Këtu menjëherë e vërejmë një lloj tejthjeshtëzimi të natyrës komplekse të dinamikave ndërsociale dhe një tendencë të qartë për të kanonizuar një lloj historie njëdimensionale, paçka që është e reduktuar e shpeshherë jo shumë e afërt me realitetin objektiv. Teoria historike feministe u shfaq si një përgjigje intelektuale ndaj fshirjes sistematike të zërave dhe përvojave të grave nga analet zyrtare historike. Gjatë gjithë historisë zyrtare, gratë u zhvendosën në sferën private, duke i bërë kontributet dhe përvojat e tyre kryesisht të padukshme. Historianët e hershëm feministë, si Mary Wollstonecraft dhe Charlotte Perkins Gilman, hodhën themelet duke kritikuar pabarazitë gjinore dhe duke mbrojtur të drejtat e grave. Megjithatë, ishte gjatë lëvizjeve feministe të fundit të shekujve XIX dhe XX që teoria historike feministe mori vrull. Feminizmi i valës së parë në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX tërhoqi vëmendjen ndaj të drejtës së votës dhe të drejtave ligjore të grave, duke nxitur një rishqyrtim të roleve historike të grave në këto beteja. Feminizmi i

valës së dytë në mesin e shekullit XX e zgjeroi këtë kërkim duke eksploruar kryqëzimet e gjinisë me racën dhe klasën. Studiuesit feministe, si Simone de Beauvoir dhe Betty Friedan, vunë në pikëpyetje normat shoqërore që i kufizonin gratë në rolet shtëpiake. Kjo periudhë pa gjithashtu ngritjen e historianeve feministe që kërkuan të rikuperonin zërat dhe përvojat e grave nga e kaluara. Sipas Ann-Louise Shapiros, përderisa teoritë historikë kanë vegëlsuar qasjen empirike përmes dokumenteve arkivore si tregues përfundimtar të realitetit historik, për teoritë feministe të historisë kjo qasje nuk ka mjaftuar meqë supozohet se dokumentet arkivore e riprodhojnë një realitet historik shpeshherë të kuruar nga njerëzit në pushtet¹, gjë që bie në kundërshtim parësor me qasjen e rivëzhgimit e riinterpretimit të propozuar nga teoritë feministe.

Sipas saj, qasja teorike feministe nuk ka buruar nga teoria e historisë, por nga disiplinat tjera, si sociologjia e psikologjia, qasje kjo që ka hapur rrugë që edhe për trajtesat historike me teori feministe të krijohet ajo çfarë Shapiro e quan “vetëdija feministë”.² Gratë si aktore historike në traditën perëndimore të historiografisë janë paraqitur si pjesëmarrëse aktive në jetën domestike dhe në atë çfarë në mënyrë epistemologjike kategorizohet si sfera private, përderisa burrat kanë qenë protagonistët e sferës publike dhe rrjedhimisht aktorët kryesore në krijimin e rrjedhave të historisë. Ann Snitow, teoriciene, shkrimtare dhe aktiviste e shquar feministe që dha një kontribut të rëndësishëm në fushën e teorisë feministe dhe studimeve të grave, argumentoi në favor të ndërtimit të një analize gjinore të historisë pa e mënjanuar identitetin politik të gjinisë si kategori empirike. Për të, identiteti gjinor nuk ishte i izoluar nga ndërthurja mes sferës publike dhe private, dhe se kjo shpie te ajo që në studimet feministë njihet si perspektiva e ndërthurjes. Snitow ishte një avokate e fortë për interpretimin feminist të ndërthurjes, që do të thotë se ajo argumentoi që shtypja gjinore kryqëzohet me forma të tjera të shtypjes, si: raca, klasa, preferencat e socializimit dhe kombësia. Ajo besonte se duhej një analizë gjithëpërfshirëse feministe për të marrë në konsideratë se si këta faktorë të ndryshëm kryqëzohen dhe formësojnë përvojat e grave.

¹ Ann-Louise Shapiro, “Introduction,” *History and Theory* (December 1992), 31: 4, 1, 8.

² Ann-Louise Shapiro, “Introduction,” *History and Theory* (December 1992), 31: 4, 1, 2.

Teoritë bashkëkohore feministe në histori synojnë të sfidojnë narrativën me në qendër mashkullin dhe të fokusohen në përvojat dhe perspektivat e grave gjatë historisë duke prodhuar një historicizëm të ri. Megjithatë, disiplina e historisë prodhon nëpërmjet praktikave të saj (në vend që të mbledh apo të pasqyrojë) njohuri për të kaluarën në përgjithësi dhe në mënyrë të pashmangshme, edhe për dallimet gjinore. Në këtë mënyrë, historia (dhe historicizimi i ngjarjeve) funksionon si një lloj i veçantë i institucionit kulturor që miraton dhe shpall këto konstruksione gjinore. Ndërkaq, teoritë e historisë së grave mëtojnë të ofrojnë qasje të reja ndaj kërkimit dhe analizës historike me fokus në përvojat, perspektivat dhe kontributet e grave gjatë historisë. Ky kënd sfidon narrativat tradicionale historike që shpesh kanë injoruar ose marginalizuar gratë dhe përvojat e tyre. Teoritë e historisë së grave u shfaqën në vitet 1960 dhe 1970 si pjesë e lëvizjeve feministe, me qëllim të krijimit të një vegje analitike përmes së cilës do të trajtohej diskriminimi sistematik dhe pabarazia me të cilën gratë ishin përballur gjatë historisë. Studiueset filluan të shqyrtojnë të dhënat historike dhe artefaktet nga një perspektivë feministe, duke kërkuar prova të agjenturës dhe kontributit të grave në politikë, kulturë dhe shoqëri.

Një nga konceptet kryesore në teoritë e historisë së grave është “herstoria”, e cila thekson rëndësinë e dokumentimit dhe kremtimit të përvojave dhe kontributeve të grave në histori. Kjo përfshin eksplorimin e rolit të grave në lëvizjet shoqërore, nxjerrjen në pah të arritjeve të grave artiste dhe shkrimtare dhe dokumentimin e jetës së përditshme të grave gjatë historisë. Rishtazi, ky stil i rrëfimit është shndërruar në vegël të fuqishme në popullarizimin e historive të grave. Një aspekt tjetër i rëndësishëm në teoritë e historisë së grave është përfshirja e qasjes së ndërthurjes (intersectionality), e cila ndihmon në shpërfaqjen e mënyrave në të cilat gjinia ndërthuret me format e tjera të shtypjes, si: raca, klasa, statusi social, seksualiteti etj. Kjo qasje pranon se përvojat e grave formohen nga identitete të shumta të cilat zënë një pozitë të caktuar në strukturat shoqërore dhe kërkon të kuptojë faktorët komplekse dhe ndërthurëse që kanë ndikuar në jetën e grave gjatë historisë. Ndërthurja është qasje e pashmangshme në çfarëdo nisme për prodhimin e dijes historike feministe. Në përgjithësi, teoritë e historisë së grave ofrojnë korniza të rëndësishme për të kuptuar dhe interpretuar përvojat dhe kontributet e grave gjatë historisë, dhe për të sfiduar narrativat tradicionale që kanë

margjinalizuar gratë dhe perspektivat e tyre.

Kështu ideja përqendrohet te ndryshimet epistemologjike e metodologjike.³ Në vegëlsimin e teorisë së historisë feministe, argumentimet e Joan Scott janë të pakapërcyeshme. Ajo është një historiane e shquar që ka dhënë kontribut të rëndësishëm në fushën e gjinisë dhe historisë. Në esenë e saj me ndikim “*Gjinia: një kategori e dobishme e analizës historike*”, botuar më 1986, Scott argumentoi se gjinia është një konstrukt social dhe kulturor dhe jo një virtyt natyror apo biologjik. Ajo sugjeroi se gjinia është një parim themelor organizues i shoqërisë, duke formuar gjithçka, nga besimet dhe sjelljet tona deri te institucionet dhe strukturat tona të pushtetit.

Puna e Scott ka qenë veçanërisht e rëndësishme në sfidimin e narrativave historike tradicionale që kanë injoruar ose minimizuar rolin e gjinisë në formësimin e ngjarjeve dhe proceseve historike. Ajo ka argumentuar se duke shqyrtuar mënyrat në të cilat gjinia ka ndikuar në strukturat sociale dhe politike, ne mund të fitojmë njohuri të reja mbi ngjarjet historike dhe forcat që i kanë formësuar ato. Kjo qasje është e rëndësishme sepse na sfidon që ta vështrojmë retrospektivën historike me një sy kritik duke kërkuar aktorë historikë që jo gjithherë kanë luajtur role që janë tipike për figura të famshme historike: role ushtarake, politike ose udhëheqëse.

Me këtë rivlerësim të rëndësishëm të narrativave të reja, fokusi i interpretimit historik zhvendoset te një nyje komplekse e ndërthurjes së përditshmërisë historike. Kështu, historia duhet të përmbajë gjurmë të atyre aktorëve efekti i ndryshimit social, politik apo ekonomik ka qenë i karakterit kolektiv e jo domosdoshmërisht individual. Kjo e sposton vëmendjen nga shkrimi i historisë me protagonistë të glorifikuar dhe e merr autoritetin për të dëftuar se çka/kush është i rëndësishëm historike nga cilado elitë politike, sociale, ekonomike që dominon në hierarki.⁴ Përveç punës së saj mbi gjininë, Scott ka qenë gjithashtu një avokate e zëshme për rëndësinë e ndërthurjes në analizën historike. Ajo ka argumentuar se ne nuk mund t'i kuptojmë plotësisht përvojat e grave pa marrë parasysh aspekte të tjera të identitetit të tyre, si: raca, klasa, pozita politike e sociale. Duke iu

³ Antoinette Burton, “‘history’ is now,” *Women’s History Review* (March 1992), 1: 1, 25-39, 28.

⁴ Joan W. Scott, “Gender,” *The American Historical Review* (December 1986), 91: 5, 1053-1075, 1054.

rikthyer argumentit të mësipërm, ne nuk mund të pretendojmë që ballafaqimi me një realitet të ashpër për një grua pa siguri financiare e pa status social apo politik ka qenë ballafaqim i barrikadave të ngjashme si për një grua me status më të ngritur social e ekonomik. Ngjashëm mund të supozojmë edhe për këtë pabarazi kur krahasohen figura historike të gjinive të kundërta. Këto elemente kanë rëndësi të shqyrtohen historikisht, sepse, në këtë formë mund të demitizojmë konstruksionin e protagonistit historik që mbetet i shquar në analet historike për ndonjë arritje të dalluar, përderisa i injorojmë të gjitha rrethanat që ia kanë dhënë përparësitë evidente për ta bërë këtë apo atë arritje. Kjo qasje na fton që ta shikojmë mungesën e barazive në mundësi dhe shtypjen (sociale, politike, kulturore, ekonomike) si produkt i një sistemi të tërë që mirëmbahet vazhdimisht.⁵

Rikonstruktimi i kornizave teorike në historiografinë post-tradicionale të grave shqiptare

Nga një perspektivë didaktike, nuk jam në gabim nëse them se historia e lëvizjeve për emancipim shoqëror përbrenda kontekstit shqiptar i ka rrënjët në fillim të shekullit XX, kur vendi po kalonte në një periudhë ndryshimesh të rëndësishme politike dhe sociale. Gratë kishin filluar të sfidonin rolet tradicionale gjinore dhe të kërkonin të drejta dhe mundësi më të mëdha për pjesëmarrje në sferën publike. Emancipimi, si në shumë vende të tjera, filloi përmes shkollimit të grave dhe mësimi të leximit dhe shkrimit për gratë.

Nga një perspektivë epistemologjike mund të konsiderojmë që feministet më të hershme shqiptare ishin motrat Qiriazit⁶ dhe Urani Rumbo, e cila themeloi organizatën e parë feministe në Shqipëri në vitin 1909. Ngjashëm si motrat Qiriazit, Rumbo ishte një mësuese dhe shkrimtare që mbrojti arsimimin e grave dhe të drejtën e votës.⁷

⁵ Alison Bailey, "Privilege," *Journal of Social Philosophy* (December 1998), 29: 3, 104-119, 107-108.

⁶ Zenepe Dibra dhe Aurora Elezi, "The Qiriazit Sisters, Sevasti (1870-1949) and Parashqevi (1880-1970)," in *Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms*, eds. Francisca De Haan, Krassimira Daskalova, and Anna Loutfi (Central European University Press, 2006), 454-458.

⁷ Zenepe Dibra dhe Aurora Elezi, "Rumbo, Urani (1895-1936)," in *Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms*, eds. Francisca De Haan,

Ndërkaq më vonë, gjatë periudhës komuniste në Shqipëri, nga viti 1940 deri në 1990, qeveria promovoi të drejtat e grave si pjesë e agjendës së saj më të gjerë socialiste. Gratë u inkurajuan të hynin në fuqinë punëtore dhe iu dhanë paga të barabartë dhe qasje në arsim dhe kujdes shëndetësor. Pavarësisht këtyre përparimeve frymëzuese, gratë vazhduan të përballen me diskriminim dhe pabarazi në shumë fusha të shoqërisë shqiptare, veçanërisht në zonat rurale.

Pas rënies së komunizmit, u shfaq një valë e re e aktivizmit feminist, e cila u fokusua në çështje të tilla si dhuna në familje, të drejtat riprodhuese dhe përfaqësimi politik. Duke qenë që teoritë historike feministe na ofrojnë perspektiva specifike përmes së cilës historianët shqyrtojnë të kaluarën nga një perspektivë gjinore, duke theksuar përvojat, kontributet dhe betejat e grave që shpesh janë marginalizuar ose anashkaluar nga rrëfimet tradicionale historike, shtrohet udha për ta aplikuar këtë edhe në historinë e grave shqiptare. Kjo qasje ndaj historisë sfidon narrativat dominuese që kanë përjetësuar normat dhe ideologjitë patriarkale. Ai kërkon të rindërtojë dhe riinterpretojë të kaluarën, duke hedhur dritë mbi rolet e shumanshme të grave në formësimin e shoqërive, politikës, kulturës dhe ekonomisë. Natyrshëm, lind pyetja se si mund t'i rrëfejmë, interpretojmë e t'i historizojmë jetët e grave shqiptare?

Ne jemi mësuar që si pasojë e rrethanave të paneglizhueshme të historisë sonë për mbijetesë, të shohim brenda kornizave historiografike ligjërimi politike e ushtarake. Përqendrimi i vëmendjes në sferën publike zyrtare në mënyrë të njëtrajtshme ka ndikuar në ngecjen e historiografisë me teori kritike. Siç e vë në pah edhe Burton, të flitet për një lloj feminizmi në formë njësoje sikur të ishte lëvizje e reduktuar brenda kornizave nacionaliste, do të ishte në vetvete shumë qasje e mangët. Prandaj, nuk është e pazakontë që historitë feministe (dhe zhvillimi i teorive feministe) të krijohen (dhe perceptohen) si produkte të grave të bardha anglo-saksone.⁸ Sipas saj, i vetmi kontribut domethënës që mund të bëjmë për historitë feministe dhe teoritë e tilla është që mos ta parashtrijmë si një histori singulare,

Krassimira Daskalova, and Anna Loutfi (Central European University Press, 2006), 475-478.

⁸ Antoinette Burton, "history" is now," *Women's History Review* (March 1992), 1: 1, 25-39, 30.

statike dhe të pandërprerë nga kontekstet e ndryshme historike.⁹

Këtu duhet kërkuar dhe thelbi i qasjes teorike me perspektivë feministe. Tekstet historike me karakter biografik për gra të arritura janë të shumta dhe shumica prej sosh përfshijnë në ligjërimet e tyre rrethanat në të cilat gratë shqiptare kanë arritur të jenë të dalluara, një fakt që mund të na vetëdijesojë që shumë jetë grash janë shuar me histori e tregime të vlefshme për t'u historicizuar, ani pse nuk janë konsideruar të jashtëzakonshme.

Kjo na sjell te argumentet e parashtruara të kornizave teorike feministe, sepse së pari na mëson që duhet të demitizojmë valorizimin si mjet matës për të historicizuar dhe të shikojmë historinë si një grumbull tregimesh që nuk qëndrojnë detyrimisht në singularitet me njëra-tjetrën. Është përshtypja ime që vetëm në këto rrethana mund të arrijmë të çlirohemi nga zinxhirët epistemologjik të historiografisë tradicionale dhe t'i kthehemi rrëfimeve si pjesë e pashkëputshme e rrjedhave të zhvillimeve kulturore, sociale, politike dhe ekonomike.

⁹ Antoinette Burton, "history" is now," *Women's History Review* (March 1992), 1: 1, 25-39, 33.